

Мохончук Богдан Сергійович

НЮУ імені Ярослава Мудрого,

аспірант, кафедра конституційного права України

ПРО ВПЛИВ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ НА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОЦЕСИ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ)

Вплив виборчих систем часто оцінюється з огляду їх узагальнені типи — мажоритарну та пропорційну. Першій приписують сприяння формуванню стабільного уряду, другій — більш повну репрезентацію інтересів різних груп населення. Не відкидаючи факту існування вказаних закономірностей,

вбачаємо за доцільне більш детально проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки між виборчою системою та наслідками її застосування.

В якості відправної точки пропонуємо використовувати поділ, який застосував Т. Дшвенд (Т. Gschwend) у колективному дослідженні «Порівняльний аналіз виборчих систем». Автор зазначає, що політичні наслідки зміни виборчих правил охоплюються категоріями безпосереднього та опосередкованого впливу. До першої варто відносити конкретні правила, які визначають порядок трансформації голосів в представницькі мандати та здійснюють безпосередній вплив на кількість та різновиди партій за умови тієї чи іншої форми правління. А це в свою чергу здійснює суттєвий та добре відомий вплив на функціонування уряду та характер представництва в цілому. Однак, якщо виборець відмовляється віддавати свої голоси підтримуваному кандидату оскільки усвідомлює, що внаслідок низького рейтингу голоси можуть бути втрачені — тут вже мова йде про опосередкований ефект і так зване стратегічне голосування.

На нашу думку, *безпосередній вплив* виборчих систем може бути зумовлений лише використанням математичних методів, які і дозволяють гарантувати максимальну точність та універсалізм. Хоча й вони внаслідок соціально-правового характеру оброблюваних даних (голосів виборців, кандидатів на виборну посаду та мандатів) вимагають заокруглень результатів обчислень (наприклад при непарній кількості виборців математично точно неможливо обрати переможця за мажоритарної системи абсолютної більшості 50% + 1 голос) та можуть призводити до так званих «парадоксів» (з точки зору політико-правових вчень, а не математичних) — «Алабами», «Кондорсе» та інших.

В найпростішому варіанті безпосередній вплив виборчої системи можливо оцінити на прикладі застосування виборчих бар'єрів, які варіюються у широкому діапазоні — від 0.67% в Нідерландах до 10% в Туреччині. Очевидно, що представництво партій з незначною підтримкою вище при меншому бар'єрі, а його збільшення призведе до дисбалансу «ваги» та збільшення кількості втрачених голосів.

І хоча використання виборчих бар'єрів здається звичним явищем для пропорційних виборчих систем, згадані наслідки можуть набувати серйозних масштабів. Так, за окремими оцінками на виборах 1998 р. до Верховної Ради України пропали голоси близько 30% виборців, котрі проголосували за партії, що не набрали 4% голосів. Якби ж бар'єр становив 5% (такий розмір пропонувався при розгляді закону про вибори), не представленими могли бути до 47% виборців. А це вже ставить під сумнів загальновідому тезу про таку перевагу пропорційної системи перед мажоритарною як зменшення кількості «втрачених» голосів.

Інкони країни вдаються до певних модифікацій. Наприклад, позбавляють необхідності долати загальнонаціональний виборчий бар'єр етнічним меншинам (Польща) або партіям, які отримали безпосередні голоси в умовах змішаної системи (Німеччина, Нова Зеландія). В свою чергу скандинавські країни (Данія, Ісландія, Швеція, Норвегія), з метою підвищення рівня пропорційності представництва, використовують інститут «вирівнювальних» мандатів, отримання яких часто дозволяє обійти вимогу подолання виборчого бар'єру (хоча задля справедливості варто зауважити, що на регіональному рівні можуть бути встановлені виборчі бар'єри вищі у відсотковому співвідношенні ніж на загальнодержавному — наприклад 12% у Швеції). Такі зміни безумовно здійснюють вплив на результати голосування (у Польщі це забезпечує незначне, але часте представництво німецької меншості, яка на останніх виборах 2015 року отримала один мандат).

Основна проблема зумовлена тим, що при застосуванні виборчих систем математичні методи використовуються до об'єктів з не арифметичною природою. Тут добре прослідковується дія ординалістської теорії корисності, яка ґрунтується на тому, що переваги індивідуума стосовно запропонованих альтернатив не можуть вимірюватися кількісно, а тільки порівнюватися — одна альтернатива гірше або краще іншої.

За таких умов може мати місце так званий «парадокс Кондорсе», який пізніше був вдосконалений теоремою «неможливості колективного вибору Ерроу». Його суть полягає в неможливості забезпечення транзитивності бінарного відношення громадської переваги серед варіантів, що обираються. Внаслідок цього результат може залежати від порядку голосування, що дає можливість маніпуляцій з вибором більшості.

Математична властивість транзитивності може бути зображена у відношенні, де $A > B$, $B > C$, а отже $A > C$. В найпростішому прикладі Кондорсе, при розподілі 3 мандатів між 3 виборцями, можна прослідкувати відсутність транзитивності у результатах голосування, за якого перший виборець віддає перевагу кандидатам шляхом ранжування у порядку $A > B > C$, другий — $B > C > A$, третій — $C > A > B$. Таким чином отримуємо загальний результат де кожен кандидат має більшу підтримку від іншого і навпаки.

В межах зазначеної роботи ми не можемо розширити оцінку впливу виборчої системи на розподіл мандатів до рівня виборчої формули, магнітуди тощо. Однак показовим буде експеримент, продемонстрований В. Уоллісом (W. D. Wallis) у роботі «Математика виборів і голосування». Вчений припустив можливість розподілу 110 голосів між 5 кандидатами, які б боролись за посаду президента (тобто одного мандата). При цьому було застосовано 6 різних виборчих систем, а саме: мажоритарна система абсолютної та відносної більшості, мажоритарна система двох турів, виборчі системи з вико-

ристанням методів Хейра, Борда та Кондорсе. В наслідок такого експерименту В. Уолліс отримав 6 різних результатів — кожного разу перемагав інший кандидат або переможця взагалі не було.

Говорячи про *опосередкований вплив* тих чи інших виборчих систем, ми не можемо стверджувати про їх універсальність. Адже наслідки цієї групи вдається оцінити лише в державі конкретного історично періоду та часто в ретроспективі або на основі соціологічних досліджень.

В згаданому розподілі Т. Дшвенд не уточнює, чи відносить він до опосередкованих наслідків виборчої системи формування двох або багатопартійності, а також стабільність уряду. Крім того категорію «стратегічне голосування» автор використовує лише стосовно виборців. Однак тут ми схилиємось до позиції Д. Фаррела (D. Farrell), який зазначає, що стратегічний вплив виборчих систем варто оцінювати як з точки зору поведінки виборців (наприклад тактичне або розщеплене голосування), так і партій (різниця у порядку ведення виборчих кампаній тощо).

Аморфність впливу цієї групи можна розглянути на прикладі загальновідомого «закону Дюверже», який пов'язує двопартійність з застосуванням мажоритарної системи в одномандатних округах. Зазначена теорія не спрацьовує у таких країнах як Індія та Канада, що мало б свідчити про її хибність. Водночас Д. Рей (D. Rae) підтримує судження Дюверже, однак вважає що виключення можуть становити держави зі значним впливом регіональних меншин, до яких і відноситься Канада. Р. Таагепера (R. Taagerpera) і Б. Грофман (B. Grofman) прослідковують дію вказаного «закону» в Канаді саме на регіональному рівні, де діє двопартійна система, хоча й в окремих провінціях не зажди одні і ті ж партії займають домінуючі положення. П. Чіббер (P. Chibber) та К. Колман (K. Kollman) індійський виняток пов'язують з наявністю широких соціальних розбіжностей. Окремі дослідження змінюють «закон Дюверже» обґрунтовуючи протилежний зв'язок — вплив партійної системи на виборчу.

До цієї групи можна віднести й такі наслідки як стабільність парламентської більшості та уряду. Адже вони також залежать не лише від виборчої системи чи результатів голосування загалом. Як приклад Р. Таагепера і М. Шугарт згадують Австрію, яка спростовує приказку «двох зайців одночасно не наздогнати» оскільки змогла протягом тривалого періоду поєднати пропорційне представництво зі стабільним правлінням однієї партії. В такому випадку багато залежить від реальної підтримки електорату та здатності політичних сил до співпраці.

Не буде відкриттям й той факт, що в країнах з президентською формою правління, де уряд формується головою держави, стабільність останнього в меншій мірі залежить від порядку розподілу місць у парламенті. Законо-

мірності виявлені Т. Дшвендом та Д. Фаррелом стосовно стратегічного голосування знаходяться в площині соціальної психології, тож не є абсолютними також.

Тому взаємозв'язок між застосуванням певних виборчих систем та опосередкованими політико-правовими наслідками не може бути універсальним та претендувати на звання «закона» (в сенсі постійного і об'єктивного взаємозв'язку між предметами, явищами або процесами). Хоча стосовно згаданого вище прикладу К. Беноїт зауважує, що сам Дюверже не надавав власному «закону» такого детермінованого значення, яке йому приписали пізніше, а вживання зазначеної термінології автор вважає лише звичкою. Можна стверджувати про певні закономірності, однак існує ціла група чинників які зможуть зруйнувати будь-яку спробу їх абсолютизації.

Так, формуванню тої ж двопартійної системи в США юридично сприяє не лише виборча система. Це і федералізм, і реєстраційні вимоги підтвердження участі у виборах, і спеціальна передвиборча процедура висування кандидатів «праймеріз».